

## **LATİN ALFABESİYLE YAZILAN TEK SAMİ DİL: MALTACA**

*Prof.Dr.Tacettin Uzun\**

### **Abstract**

#### **The Only Semitic Language Written In Latin Alphabet: Maltese**

Maltese (Maltese language) is an interesting language, since it is written in Latin alphabet rather than Arabic alphabet although it takes its roots from Arabic. In this regard it is the only Semitic language written in Latin alphabet. In this article, first, it has been referred to Malta and her history in order to lighten the development of the language, and then given information on Maltese.

Malta, Arapça, Latin alfabesi, Sami.

Maltese, Arabic, Latin alphabet, Semitic.

Maltaca, Arapça menşeli yani sâmi dillerdendir. Ancak Malta dili, latin harfleriyle yazılmaktadır. İşte bu özelliğinden dolayı, Malta dilini inceleme ihtiyacı duyduk. Pek tabii, onu tanımadan önce, konuşulduğu yere, yani Malta'ya ve tarihine temas etmemiz yerinde olacaktır.

Malta, Akdeniz'de Afrika'yla Sicilya arasında bir ada olup Gozzo, Comino, Filfla ve Comminotto gibi küçük adalardan oluşan grubun en büyüğüdür. Yunanca Melete ve Meleta, Arapça Maltâ denilmektedir. A. Mayr'a

---

\* Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü

göre, Libya asıllı bir kökten gelmektedir. B. Rodanovsky'ye göre de, Arapça لَطَا fiilinden türemiş yer ismidir. Anlamı, "sığınak, sığınma yeri" dir<sup>1</sup>.

Yüzölçümü 316 km. kare, nüfusu ise 354 000 dir. Başkent la Valetta; din Katolik hıristiyanlıktır. Commonwealth (İngiliz Milletler Topluluğu) üyesi demokratik hürriyetçi cumhuriyettir. Bağımsızlık tarihi, 21.9.1964 tür. Nüfusun 290 000 i Maltaca, 40 000 i İtalyanca, 10 000 i de Arapça konuşmaktadır. Halkın 335 000 kişisi Katolik, 10 000 i Protestan, 5 000 i de Müslümandır.

Adanın ilk sakinlerinin Libyalılar olduğu kabul edilmekte, bazı yerlerinde Fenike eserleri bulunduğundan, buraya Fenikelilerin de geldiği anlaşılmaktadır. Fenikelilerin adaya tarıma elverişli toprak taşıyarak sık ağaçlı bahçeler ve çayırlar oluşturdukları da rivayet edilmiştir<sup>2</sup>.

Greklerin adayı işgalleri m.ö. 757 ve 756 yıllarına doğru olmalıdır. Öyle anlaşılıyor ki, Grekler zamanında ada Melita adını almıştır. Bu ismin, adadaki mükemmel baldan dolayı veya Doris ve Nere'nin kızları Melite'nin şerefine verilmiş olması muhtemeldir.

Ada, Kartaca hakimiyetine girmiş, bir süre de Gotların elinde kalmıştır. Bizanslıların da eline geçmiştir. Benî Ağleb<sup>3</sup> zamanında, Müslümanlar 40 yıl içinde, adayı üç defa kuşatıp 870 tarihinde zaptetmişlerdir.

On birinci ve on ikinci yüzyıllarda, Malta, Sicilya kralı Roger tarafından zaptolunmuş, yapılan baskılardan dolayı müslümanların çoğu Afrika'ya geçmeye mecbur kalmışlardı. Rodos'un Kanunî Sultan Süleyman tarafından zabtı üzerine Charles-Quint, Rodos'tan çıkarılan Saint-Jean şövalyelerine Malta'yı vermişti. Malta, Sicilya'ya tabi olarak, bir tür cumhuriyet ve muhtariyetle idare edilmekteyken, bu şövalyeler zulmetmeye ve fanatik hareketlerde bulunmaya başlamışlardı. Yine Kanunî Sultan Süleyman döneminde Osmanlı donanması uzun süre Malta'yı kuşatmış, ancak Turgut Paşa'nın şehit olması üzerine kuşatmayı kaldırmıştı. 1798 de Napoleon Mısır'a giderken Malta'yı ele geçirdi. 1800 yılında, Maltalılar birçok yabancı yardım sayesinde Fransa'nın tabiiyetinden çıkarak, İngiltere'nin himayesi altına girmiş,

<sup>1</sup> B. Roudanovsky, Du Dialecte Arabe de Malte, Beyrut, Imprimerie Catholique, s.50.

<sup>2</sup> Muhammed Ferîd Vecdî, Dâiratu ma'ârifî'l-karnî'l-îşrîn, Beyrut, 1971, VIII/417.

<sup>3</sup>Ağlebîler: VIII. Yüzyıl sonlarında, Kuzey Afrika'da kurulan bir İslâm devletidir. Harun er-Reşîd'in komutanlarından Ağleb oğlu İbrahim'in bu bölgeye vali olması sonucunda kurulmuştur. Devletin ömrü 112 yıl kadar sürmüşbu süre içinde 11 hükümdar gelmiştir. Ağlebî devleti, Tunus-Trablus dolaylarında kurulmuştu. Askerî güçten yoksun bir devletti. Ama uygarlıkça ileriye. 927 yılında Fatımîler bu devleti ortadan kaldırdılar.

1814 de imzalanan Paris anlaşması, bu adanın İngiltere'ye bırakılmasını kabul etmiştir<sup>4</sup>.

Malta ve tarihi hakkında verdiğimiz bu kısa bilgiden sonra şimdi asıl konumuza, yani Malta diline geçiyoruz.

Malta dili, Arapça'dan türemiş bir lehçedir<sup>5</sup>. Bu dil, Cezayir ve Tunus'ta konuşulan batı lehçeleriyle yakın akrabadır. İtalyanca'nın Sicilya'da konuşulan lehçesinden birçok öge alan Malta dili, Latin alfabesiyle yazılan tek Arapça kökenli dildir.

Maltalılar, muhtelif unsurların karışmasından meydana gelmiş bir topluluktur. Esasen birçok ırkın karıştığı adada Arap hakimiyeti çok tesirli olmuş ve Arapça, Malta dilinin oluşumunda büyük bir rol oynamıştır. Malta dilinin menşei, çok tartışılmıştır. Vassali, Bres, Cumbo, E. Caruana ve Preca gibi âlimlerin, Malta dilinin menşei Fenike dilinde aramalarına karşılık, Gesenius, De Sacy, L. Bonelli, Stumme ve Nöldeke gibi âlimler, bu dilin menşeinin Arapça olduğunu ileri sürmüşlerdir. Malta dilinin bir Arap lehçesi olduğunu kabul etmek gerekir; doğu ve daha ziyade Mağrib Arapça'sı ile benzerlik göstermektedir. Nitekim Michaud, Mısır ve Suriye Arapça'sının da Malta'da konuşulduğunu görerek hayret etmiştir.

Doğu ve batı Arap lehçeleri arasındaki münasebetlerle Malta dilinde kalıplaşmış halde bulunan aynı kelimeleri görebilmek için, bu dilin söz hazinesinin tetkikini beklemek gerekir. Adada Latin-İtalyan ırkının üstün durumu, İtalyan kültür ve medeniyetinin inkişafı bu dile ses ve cümle bilgisi hususiyetleri bakımından tesir etmiştir. Latince ve daha doğrusu İtalyanca'nın konuşma dilindeki nispeti, Maltalıların kültür dereceleriyle orantılıdır<sup>6</sup>.

Birkaç asır önceye kadar Maltalılar bir alfabe kullanmazlardı. XVIII. Yüzyılda, Agius de Soldanis isminde bir Maltalı bu lehçe üzerinde çalıştı, daha sonraları bir Malta yazı sistemi kurma girişimlerinde bulunuldu ve bir ara Arap alfabesi kullanma eğilimi belirdi. Fakat bazı harfleri tadil edilmiş Latin alfabesi umumileşti.

<sup>4</sup> Şemseddin Sâmî, Kâmûs-i A'lâm, İstanbul, 1316, VI/4122.

<sup>5</sup> Ahmed Tal'at Suleymân, Malta, 'ardun mücez li't-târîh ve'l-luğa, Malta, 1980, Mediterranean Publishing, s.93.

<sup>6</sup> Aynı yer.

Ahmed Fâris eş-Şidyâk<sup>7</sup> adlı Arap yazar, ana dilinin bozulmuş olmasına da kızarak Maltaca'yı şu şiiriyle tarif eder<sup>8</sup>:

تبا لها لغة بغير قراءة      وكتابة عين بلا إنسان  
تبلبل الأبواب في تركيبها      ويكل عنها حد كل لسان  
أذناها ورؤوسها عربية      فسدت وأوسطها من الطليان

“Olmaz olsun böyle dil! Ne okunuşu var, ne de yazılışı. Sanki bebedsiz bir göz. Onun yapısı hakkında zihinler karışıyor ve bütün diller onu ifade etmekten âciz kalıyor. Kuyrukları ve başları bozulmuş bir Arapça, ortası da İtalyanca.”

Ahmed Fâris eş-Şidyâk, şiirini, ayrıca şu cümlelerle açıklar: “Buradaki “kuyruk ve başlar” diye ifade edilen sözler, kelimelerin baş ve sonlarından kinayedir. Muzarilik harfi, harf-i tarif (ال) ve nûn-i vikâye gibi ekler yerlerinde olduğu gibi durduğuna göre, “Niçin onun bozuk bir Arapça olduğunu söyledin?” denilirse, cevabım şöyle olur: “Muzârilik harfi mutlaka kesrelidir. Harf-i tarif de öyledir. Zamir açık değildir. Çünkü onu vav gibi telâffuz ediyorlar.”

#### MALTA ALFABESİ<sup>9</sup>

	TÜRKÇE OKUNUŞU	ARAPÇA KARŞILIĞI
A	a	فتحة + ا
B	b	ب
Ç	ç	-
D	d	د

<sup>7</sup>Ahmed Faris eş-Şidyâk (1804-1888): Lübnanlı bir ediptir. Arap gazeteciliğinin önde gelen liderlerindedir. Lübnan'da doğmuş, İstanbul'da ölmüştür. Mısır ve Malta'ya gitmiştir. Malta'da protestanlığı benimsemiş, Tunus'a da gittiğinde de müslüman olup adını Ahmed'e çevirmiştir. İstanbul'a da giden yazar, orada el-Cevaiib adlı gazeteyi çıkardı. Avrupa'yı dolaşma imkanı bulmuştur. Arapça'nın çeşitli dallarındaki geniş bilgisi ve üslubunun sadeliğiyle dikkat çekmiştir. El-Casus ale'l-kamus, el-Vasita fi marifeti ahvali Malta vb. eserleri vardır.

<sup>8</sup>Ahmed Fâris eş-Şidyâk, el-Vâsita fi ma'rifeti ahvâli Maltâ, Kostantniyye, 1299, s.57.

<sup>9</sup>Joseph Vella, Learn Maltese Why not?, Malta, 1996, Valetta Publishing, s.2; Ahmed Tal'at Suleyman, s.102.

---

E	e	كسرة
F	f	ف
Ġ	c	ج
G	g	جيم قاهرية
GH	-	
H	-	
H	h	ح + خ
I	i	كسرة
IE	î	
J	y	ى
K	k	ك
L	l	ل
M	m	م
N	n	ن
O	o	ضممة
P	p	-

Q		ء
R	r	ر
S	s	س, ص
T	t	ط, ت
U	u	ضممة
V	v	-
W	v	و
X	ş	ش
Ž	z	ز
Z	ts	-

### KAYNAŞMALAR

Aj=ay; Aw=aw; Ej=ey; Ew=ew; İw=iw; Gh + i=ey veya ay (Arapça'daki ayn'ın kesreli okunuşu); Gh + u=ow (Arapça'daki ayn'ın zammeli okunuşu); Gh=kelimenin sonunda h; H= kelimenin sonunda h; Gh + h= çift h

Kelimenin sonunda geldiğinde farklı okunan harfler:

B = p; D = t; Ğ = ċ; G = k; V = f; Ž = s; İ + Gh, h, ħ veya q = ie.

Maltalılar, şu harflerin telâffuzunda ayırım yapmazlar<sup>10</sup>:

ح - خ = h

ص - س = s

ط - ث - ت = t

ظ - ض - ذ - د = d

غ harfini, her yerde ع olarak telaffuz ederler. Köylüler ق ı hemzeye çevirirler. ع harfi kelimenin sonunda geldiğinde asla telâffuz edilmez. Meselâ, طلع ı سمع ı تلا ı diye okurlar<sup>11</sup>.

Â'yı imale ederler, iee ve iie gibi okurlar<sup>12</sup> (كتاب ın ktieb olarak telafuz edilmesi gibi), p ve ç seslerini yeni Latince ve Arapça kelimelerde kullanırlar<sup>13</sup>.

Dilin şekil bilgisi hususiyetleri de şunlardır:

Müfret birinci şahsın ön eki yerine n'nin kullanılması, Mağrib lehçeleriyle başlıca benzerliğini teşkil eder. Meselâ, “yazıyorum” anlamında nikteb denilir. Vurgu gittikçe kelimenin başına gelme eğilimini gösterir. Bu gün Malta'da muhtelif lehçeler vardır. Köylerde, bilhassa Gozzo'da, lehçe daha ziyade eski Arapça'ya yaklaşır. H (خ , ح) ve ğ (غ) gibi başkent la Valetta'da bilinmeyen sesler, Gozzo lehçesinde mevcuttur<sup>14</sup>.

#### “OLMAK” FİİLİNİN ÇEKİMİ

Jien raġelBen (bir) erkeğim.

Int mara Sen (bir) kadınsın.

Dan ktiebBu (bir) kitaptır.

Dawk kotbaBunlar kitaptır.

Int student?Sen bir öğrenci misin?

Din dar?Bu bir ev midir?

#### SIFATLARIN KULLANILIŞI

Ktieb ġdidYeni bir kitap

Mejda ġdidaYeni bir masa

<sup>10</sup> Roudanovsky, s.10; Martine Vanhove, La langue maltaise, Harrassowitz Verlag, 1993, Wiesbaden, s.11; Gilbert Puech, Ethnotextes maltais, , Harrassowitz Verlag, 1994, Wiesbaden, s.4-6.

<sup>11</sup> eş-Şidyâk, s.60.

<sup>12</sup> Necd lehçesinde, elif yâ harfine imale edilir. Meselâ, هوى ı hevî gibi okurlar.

<sup>13</sup> Tekindağ, VII/260.

<sup>14</sup> Aynı yer.

Kotba goddaYeni kitaplar

Ktieb interessanti İlginç bir kitap

İŞARET ZAMİRLERİ

MÜZEKKERMÜENNES ÇOĞUL

Dan (Bu, şu) هذاDin هذه Dawn هؤلاء

Dak (O) ذلك Dik تلكDawk أولئك

ŞAHIS ZAMİRLERİ

Jien, jienaBen

Int, intiSen

Hu, huwaO

Hi, Hija O (bayan)

AħnaBiz

IntomSiz

HumaOnlar

“OLMAK” FİİLİNİN OLUMSUZU

M'iniex Ben ...değilim

M'intix Sen ...değilsin

Mhux O ...değildir

Mhix O (bayan) ... değildir

M'aħniex Biz ... değiliz

M'intomxSiz ... değilsiniz

M'humiex Onlar ... değildir.

HARF-İ TARİF **IL**

Il-ktieb (kitap), il-mejda (masa), il-kotba (kitaplar), id-dar (ev), ix-xemx (güneş), iz-zokkor (şeker).

Görüldüğü üzere, Arapça'daki gibi, kamerî ve şemsî harflere göre harf-i tarifin l'si değişmektedir.

Ftaħna l-bieb= Kapıyı açtık.

Morna d-dar= Eve gittik.

ÇOK KULLANILAN BAZI EDATLAR

Fi + il = Fil. Fil-kamra= Odada, odanın **içinde**



Bi + il = bil. Bil- ktieb= kitap**la**

Ma' + il- mal-. Mal-istudent= Öğrenciyle **birlikte, beraber**

Ta' + il- tal-. Tal-keleb=Köpeğin

Sa + il- sal-. Sal-belt= Şehre **kadar**

Minn + il- mill-. Mill-belt=Şehir**den**

Ghal + il- ghall-. Ghall-habib= Dost **için**

Lil + il- lill-. Lill-qattus=Kedi**ye**

Bhal + il- bhall-. Bhall-mara=Kadın **gibi**

Fi + il- fil-. Fil-kamra= Odanın **içinde**

Ghand= Ghandi: Bende (ben malikim), benim **evimde**

كَانَ (KIEN) FİİLİNİN MAZİSİNİN (GEÇMİŞ ZAMAN) ÇEKİMİ

Kont (idim)konna (biz idik)

Kont (idin)Kontu (siz idiniz)

Kien (o idi)Kienu (Onlar idiler)

Kienet (o (bayan) idi)

كَانَ (KIEN) FİİLİNİN MAZİSİNİN OLUMSUZ ÇEKİMİ

Ma kontx Ma konniex

Ma kontxMa kontux

Ma kienxMa kenux

Ma kenitx

كَتَبَ (KITEB) fiilinin MAZİSİNİN ÇEKİMİ

Ktibt (yazdım)Ktibna (yazdık)

Ktibt (yazdın)Ktibtu (yazdınız)

Kiteb (o yazdı)Kitbu (yazdılar)

Kitbet (o bayan yazdı)

كَتَبَ (KITEB) FİİLİNİN MÜZARİSİNİN ÇEKİMİ

Nikteb<sup>15</sup> (yazıyorum)

Niktbu (yazıyoruz)

<sup>15</sup> Görüldüğü üzere, Mağrib lehçelerindeki gibi birinci tekil şahsın başına “e” yani hemze yerine nun gelmektedir ve meksur okunmaktadır. Buna Arapça’da teltele denilmektedir. Temîm’e mensup Behrâ, muzaraat harfini mutlak olarak meksur okur. نَسْتَعِينُ, نَذْهَبُ gibi. Muzaraat harflerini meksur okumak şu anda Mısır’da da yaygındır.

Tikteb(yazıyorsun)Tiktbu (yazıyorsunuz)

Jikteb(o yazıyor)Jiktbu (yazıyorlar)

Tikteb (o bayan yazıyor)

كَتَبَ (KITEB) FİLİNİN MÜZARİSİNİN OLUMSUZ ÇEKİMİ

Ma niktibx Ma niktbox

Ma tiktibxMa tiktbox

Ma jiktibxMa jiktbox

Ma tiktibx

كَتَبَ (KITEB) FİİLİNİN EMRİ

İkteb (yaz)İktbu (yazınız)

كَتَبَ (KITEB) FİİLİNİN MÜZARİSİNİN GELECEK ZAMANI

Nikteb (yazacağız), sa nikteb, se nikteb, ser nikteb

BİR ŞEYE GELECEKTE SAHİP OLMAK

Ikolli (benim olacak) Ikollna

IkollokIkollkom

Ikollu Ikollhom

Ikolha

Örnek: Għandek tuffieħ? Sizin elmanız var mı?

Le, ikolli għada. Hayır, yok. Ama yarın olacak.

## SONUÇ

Bütün bu incelemelerden sonra, kesin olarak diyebiliriz ki Malta dili, Arapça kökenlidir. Bu gün Malta'da konuşulan dil, çeşitli Arap ülkelerinde de konuşulmaktadır. Daha da araştırıldığında, değişik gibi görülen ifadelerin hepsi, açıklaması yapılabilen lehçe farklılıklarıdır. Ancak, bozulan ve hakiki Arapça'dan uzaklaşan şeyler de vardır.Şu tartışmasızdır: Malta dili Arap harfleriyle yazılmamaktadır. Latince asıllı dillerin onu fazlaca etkilediği ve ona birçok kelimenin girdiği de unutulmamalıdır.

## KAYNAKÇA

eş-Şidyâk, A.F., *el-Vâsita fî ma'rifeti ahvâli Maltâ*, Kostantiniyye, 1299.

Suleymân, A.T., *Malta, 'ardun mûcez li't-târîh ve'l-luġa*, Malta, Mediterranean Publishing, 1980.

- Vecdî, M.F., *Dâiratu ma'ârifi'l-karni'l-ısrîn*, Beyrut, 1971.
- Puech, G., *Ethnotextes maltais*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 1994.
- Roudanovsky, B., *Du Dialecte Arabe de Malte*, Beyrut, Imprimerie Catholique.
- Sâmî, Ş., *Kâmûs-i A'lâm*, İstanbul, 1316.
- Tekindağ, M.C.Ş., "Malta", *İslâm Ansiklopedisi*, M.E.B.
- Vanhove, Martine, *La langue maltaise*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 1993.
- Vella, Joseph, *Learn Maltese Why not?*, Malta, Valetta Publishing, 1996.
- Yeni Türk Ansiklopedisi*, "Malta", İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1985.

